

Мср Мирослав Јаћимовић¹
Архив Војводине
Нови Сад

Велика Британија и Србија, однос елита (у току Првог светског рата)

Сажетак: Током 2016. године, Европу су као и пре стотину година затресле многе политичке и економске промене. Референдум у Великој Британији из јуна 2016. отворили су поново питање о пресудној улози елите у том процесу, тврдећи чак да је одлука о томе донешена од стране елита у Лондону, можда и Вашингтона, или је пак била реч о личном интересу тадашњег премијера Британије.² Анализирајући дешавања од пре сто па и више година, може се наћи веза и утицаји између интереса садашње и ондашње највеће политичке и економске елите Лондона али и Београда. Доста поремећени односи Србије и острва стварали су осцилације у међусобној политици па чак и кад су биле савезнице. Како су енглески политичари (са посебним освртом на Лојда Џорџа) видели однос са Србијом пре и током Првог светског рата и други подаци су представљени у овом раду. Односима Србије и Велике Британије бавили су се и други историчари, међу њима најпознатији је свакако покојни академик Драгољуб Живојиновић који је изучавао највише од свих и који је међу ретким имао прилику да анализира грађу британских архива. Александар Раствојић је одбранио дисертацију *Британско–српски односи 1837–1914. године* а капитално је издање и Љубодрага П. Ристића, *Велика Британија и Србија (1856–1862)* из 2008. године. Овај рад се такође заснива на њиховим изворима и сазнањима али и многим другим.

Кључне речи: Први светски рат, Велика Британија, Србија, историја, Лондон, елите, Дејвид Лојд Џорџ, премијер

Посматрајући историју дипломатских односа две државе, може се рећи да је и прошлост њихових међусобних односа веома упитан. Почев од средине 19. века, њихови односи су доносили бројне успоне и падове, које си ушле до граница прекидања дипломатских односа. Није спорно да су Енглези у свом погледу на Балкан, Србију виделе као "Малу Русију" а Србе као "Мале Русе".³ Са друге стране Енглези су за Србе крајем 20. века постали продужена рука Сједињених Америчких Држава и њене политике глобализације и ширења западне Војне алијансе.

Иначе, своју балканску, а самим тим и српску политику у деветнаестом веку, али и касније британска влада је темељила на својеврсној русофобији. Њена опседнутост Русијом и страх од руског присуства на Балкану почели су да захватају британско друштво

---

¹ Мирослав Јаћимовић, Архив Војводине, Нови Сад, Србија; miroslav.j@arhivvojvodine.org.rs; miroslavjacimovic0@gmail.com;

² Референдум о изласку из Европске уније.

³ Скорашњи наступ Емира Кустурице на једном скупу који је поменуо однос две државе је изазвао велико незадовољство британског амбасадора у Србији који је убрзо и напустио скуп.

тридесетих година деветнаестог века, преламајући се кроз политику лорда Палмерстона, а нарочито ће доћи до изражаја током и после завршетка Кримског рата, да у суштини никада не би престала сем што је привремене но обустављена у периоду 1941–45. године.⁴

Историја њених дипломатских односа креће од 5. јуна 1837. године када је Велика Британија успоставила први британски генерални конзулат у Крагујевцу. Пуковник Хоџес (*George Lloyd Hodges*) је предао своје акредитиве кнезу Милошу.⁵ Доласком страних дипломата, Србија јача статусе аутономије али стране дипломате доприносе и међународној потврди једне земље. Већ тих година се примећивала отворена политика против било каквог савеза са Русијом, али и друго мешање у унутрашњу и спољну политику Србије. Другим речима, њихово присуство је ишло до те мере, да се сматра да су можда имали утицај и на самог Гарашанина приликом писања "Начертанија". После Хоџеса, мисију су имао и Томас Греније де Фонбланк. Током свог баравка, Србију је добро упознао и није му се баш свидела. Разлози за то су: Политичари су му били одвратни, кнежеви су били марионете Руса и Аустријанаца, задесила га је болест у Србији, Срби су ратовали против британских миљеника, Мађара у Револуцији 1848/49. године. У правцу Британије и Форин офиса је слао садржаје које су знатно критиковале Србе. Свој живот је окончао несрећно, после инцидента са турским стражарима.⁶

Однос Велике Британије и Србије, такође је носио велику пажњу и током Кримског рата (1853-1856) и током Велике источне кризе (1875-1878). Током првог од наведена два, Британија се углавном бавила будућим држањем Србије и Срба, и све карте је бацала на свог савезника у Цариграду, чиме је гледала да Србија у најмању руку заузме политику не мешања у рат. Одредбе Париског мировног уговора потврдиле су вазалност према Порти али и је и превео протекторат из руске у заштиту европских гарантних сила међу којима је била и Британија. Бежећи од руског напада, Турске се бацила у наручје Британије, чиме је ругас постала заштитница прве.⁷ Током друго споменутог рата, ствари су још се дубље мењале, нарочито по интерес Србије.⁸

Против наглог пораста утицаја Русије у том региону су се највише бориле управо Аустроугарска и Велика Британија на Белинском конгресу (1878). Зато је и утицај Британије да се Турској а на штету Србије што више направи успука био посебно расположен британки представник на Конгресу.⁹

Велика промена у односима двеју земаља, десила се након убиства краљевског пара Обреновић у Београду. Да ствар буде гора, учесници завере против краљевског пара су

---

⁴ Александар Раствоић, *Британско-српски односи 1837–1914. године-научни рад*, Универзитет у Нишу, 2012, 3. У раду се наводе и гледишта М. Екмечића.

⁵ Чедомир Антић, *Велика Британија, Србија и Кримски рат 1853-1856, неутралност као независност*, 2004, 3.

⁶ Исто, 8.

⁷ Љубодраг П. Ристић, *Велика Британија и Србија (1856–1862)*, Београд, 2008, 271.

⁸ Велики утицај на политику према Србији у том периоду имао је и Дејвид Еркарт (1805 — 1877), британски политичар, дипломата и политички писац. Учествовао је у Грчком рату за независност и двема политичким мисијама у Истанбулу, 1831. и 1833. године.

⁹ Берлински конгрес је у крајњој линији регистровао резултате руско-енглеског двобоја на Блиском Истоку, двобоја који се није завршио потпуном победом или поразом једне стране.

осим ликвидације, тела бацила па је слика тим горе била гнуснија. После тог инцидента Велика Британија је решила да замрзне било какав однос са Србијом. Мајски преврат 1903. године и сурово убиство брачног пара Обреновић још више је погоршао имиџ Србије у очима британског политичара, али и обичног грађанина. Догађаји у Београду су згрозили тамошње јавно мњење и учврстили га у уверењу да је Србија земља убица, варвара, а научницима, новинарима, медијима и путописцима дали повода да убеди своју јавност да је Србија заиста земља у којој су оружје и убиства основна средства комуникације међу људима.¹⁰ Не толико давно, ситуација око слике Србије у Британији се таман кренула знатно поправљати. Разлог за то су били, долазак крајем деветнаестог века и поново велико интересовање британских путописаца за Србију. Многи од њих тих година походили су српску краљевину и њену престоницу Београд. Најопширнија сведочанства о Београду је оставио *Херберт Вивџан* у књизи *Servia. The Poor Man's Paradis*. Он је Београд посетио у зиму 1895. а затим и у време обележавања петсто седме годишнице Косовске битке у лето 1896. Србија је почетком двадесетог века у британској јавности и даље сматрана далеком и непознатом земљом.¹¹

Са друге стране, треба истаћи и једног нашег дипломату. Један од најпознатијих српских дипломата, политичара и економиста друге половине XIX и почетка XX века Чедомил Мијатовић, познати англофил, био је посланик Краљевине Србије у Великој Британији три пута: 1884-1886, 1895-1900. и 1902-1903. године. Током ових боравака у Британији, Мијатовић је настојао да јавним наступима и објављивањем новинских чланака прикаже Србију и српски народ у што позитивнијем светлу. Посебно је значајно његово ангажовање у периоду од 1895. до 1900. године. Његови чланци које је објављивао у енглеским новинама имали су политичке и привредне циљеве. У политичком смислу имао је бранити српске интересе и претензије а у економском требало је да привуче британски капитал и подигне вредност српско-британске трговинске размене. Посланик Краљевине Србије у Великој Британији Чедомил Мијатовић је веома добро познавао енглеску политичку сцену и интересе овања тамошње јавности. Несумњиво тачно проценивши да су знања у Енглеској о Србији, њеној географији, историји, природним богатствима, држави и политичком животу више него скромна настојао је, на све могуће начине, да где год је могао пише или говори о Србији. Циљ његових настојања није било пуко упознавање британске јавности са једном далеком, малом и младом државом већ формирање слике о држави и народу који су заслуживали интересовање британских политичара и британског капитала. Резултати његових напора нису били велики али је несумњиво да је успевао да привуче пажњу енглеске јавности и да, колико-толико, исправља погрешну представу о Србији која је постојала чак и у образованим круговима Енглеске. Мијатовић је касније написао чланке о Србији, српским владарима (Карађорђе, Милош Обреновић, Михаило Обреновић и Александар Обреновић) и о значајним личностима (Илија Гарашанин, Вук Караџић и Иван Гундулић) за десето и једанаесто издање Енциклопедије Британике (1902,

---

¹⁰ Можда је и енглеска јавност до тада већ заборавила убиство свог премијера *Spencer Perceval-a* који је убијен 1812. године.

¹¹ Аутор наводи још и Хари де Виндт и Џон Фрејзер. Александар Раствојић, *Британско-српски односи 1837–1914. године-научни рад*, Универзитет у Нишу, 2012, 15.

1910-1911). Овим одредницама у Британици које су прештамповане и у каснијим издањима, Мијатовић је, ипак, оставио најдубљега трага у британској свести о Србији¹²

***

Историчар А. Л. Мортон у својој књизи *Историја Енглеске* итиче да је Сарајевски атентат у Енглеској био примљен без неког нарочитог интересовања. За обичног човека атентат је представљао само још један пример балканског дивљаштва, док је влада изгледа била сувише заузета кризом у ирској да би могла правилно оценити његов значај. Како су дани пролазили након атентата и претње се ратом повећавале, велики део енглеског народа је остао равнодушан. За њих је Србија била далека замља и непозната и било је тешко уверити некога да је због ње потребно ратовати.¹³

Постоји занимљиво издање под називом *War speeches by British ministers, 1914-1916 by Asquith, H. H. (Herbert Henry), 1852-1928; Grey of Fallodon, Edward Grey, Viscount, 1862-1933* издата у Лондону 1917. године, а у којој се могу пронаћи занимљиве изјаве и говори британских политичара. Мали део се односи и на савезницу Србију или земље са Балкана и препоручују се за даљу анализу. Међу говорима се налазе и они које су поред Греја и Асвита, званично изrekli и Лојд Џорџ, Черчил али и други британски политичари.¹⁴

За време трајања Великог рата, Британију су водиле две личности на месту премијера. Први је **Херберт Хенри Асквит** рођен 12. септембар 1852. године.¹⁵ Служио је као либерални премијер Уједињеног Краљевства од 1908. до 1916. До 5. јануара 1988, био је премијер са најдужим стажом у 20. веку. Асквит је као премијер водио своју Либералну странку кроз низ домаћих реформи, укључујући социјално осигурање и смањење моћи Дома лордова. Предводио је своју државу на почетку Првог светског рата, али низ војних и политичких криза је довео до његове замене Дејвидом Лојдом Џорџом крајем 1916. год.

Пре свог премијерског мандата Асквит је служио као министар унутрашњих послова (1892-95) и као канцелар благајне (1905-08). Био је познат као Х. Х. Асквит пре свог уздицања у *перство* (1925), када је постао гроф од Оксфорда и Асвита. Асквита достигнућа у мирнодопским условима су у сенци његових слабости за време рата. Многи историчари га сматрају као особу нечињења, неспособног да представи у јавности потребни имиџ акције и динамичности. Други наглашавају његову сталну високу административну способност, и тврде да је многе од највећих реформи које се везују за Лојда Џорџа као "човека који је добио рат" заправо спроводио Асквит. Доминантна историјска оцена је да су постојала два Асвита: урбан и помирљив Асквит, који је био успешан мирнодопски лидер, и оклевајући и уморни Асквит, који је водио политику конфузије и кашњења током Великог рата. Преминуо је 15. фебруара 1928. године.¹⁶

Дочек информације о убиству краљевског пара у Сарајеву и ултиматуму упућених Србији, Енглеска јавност дочекала је рекло би се изненађено. Томе сведочи и време када се током

---

¹² Љубодраг П. Ристић, *Чедомил Мијатовић и енглеско јавно мњење (1895-1900. године), историјски часопис*, 2011, 481-482.

¹³ А.Л. Мортон, *Историја Енглеске*, Сарајево, 1955, 327.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Herbert Henry Asquith, 1st Earl of Oxford and Asquith (Први гроф од Окфорда и Асвита).

¹⁶ War speeches by British ministers, 1914-1916 by Asquith, H. H. (Herbert Henry), 1852-1928; Grey of Fallodon, Edward Grey, Viscount, 1862-1933, London, 1917

премијерске функције Херберта Хенри Асквита на позицији министра спољних послова и шефа дипломатије се налазио још сер Едвард Греј (1862-1933) који је читајући 24. јула ултиматум Србији одмах пренео царско-краљевском амбасадору грофу Менсдорфу а записано је и у писму послато свом амбасадору у Бечу, сер Бунсену. Записано је да је то најужаснији документ који је једна држава икад уручила некој другој држави. Посебно указао на тачку пет која директно угрожава независност једне државе.¹⁷

Асквитов наследник на позицији премијер, **Дејвид Лојд Џорџ** родио се у Манчестеру 11.01.1863.године.¹⁸ Због преране смрти оца, ујак је био тај који је његов пут усмерио у правцу политичког али и практичног живота. Сперио је адвокатски испит 1884. године и упоредо је улазио у политику. Прво је изабран за члана окружног већа а прославља се као поборник келтског национализма. У Доњем Дому се брзо пробио због своје борбености, вештине у полемици и несумљивог говорничког дара. Био је министар трговине, па финансија где га је затекао и Велики рат. Као либерал, мишљења је био да се Енглеска не меша у рат, све док повреде британских интереса не дођу у питање. Тај моменат је за њега био напад Немачке на Белгију, када се са људима који нису напустили владу залаже за Савезничку ствар. Став новог британског премијера Лојда Џорџа према Источном фронту почео постепено мењати под утицајем генерала Робертсона¹⁹, који је остао на истом месту и после смене Асквитове владе.²⁰

Када је реч о разлозима за рат, он своје сећање сеже у 10 година пред почетак Великог рата. Сегмент под називом "*Припремање буре*" нас враћа на однос Енглеске и Француске, и међусобни споразум. Већ тада се Енглеска дубоко забринула због јачања немачке морнарице. Сигурно је Енглеску бринуло то што је већ постојао Тројни савез али не и комплетна Антанта (фалио је савез са Русијом). У овом сегменту којих се присећа, наведена је и преписка Немачког кајзера и амбасадора у Лондону (П. Метерниха), по њој се јасно види, неповерење које влада међу две стране.

О догађајима након убиства у Сарајеву, Лојд Џорџ истиче: "*Аустријски и Немачки владари и државници су жудели за малим ратом против једног маленог суседа, кга би брзо и лако сами победили. Он би се брзо свршио, престиж Аустроуграске био би повраћен показивањем овакве њене неодољиве силе, а Немачка би се још једном показала као несумљиви господар Европе....Централне силе су осетиле да морају спалити зољино гнездо" (Србију)..."није било ниједног гласа, ни на једној страни, на стражи, да викне: стој!"²¹*

---

¹⁷ Collected diplomatic documents relating to the outbreak of the European War, by Great Britain. Foreign Office; Giolitti, Giovanni, 1842-1928; Bethmann Hollweg, Theobald von, 1856-1921; France. Ministère des affaires étrangères; Russia. Ministerstvo inostrannykh del; Belgium. Ministère des affaires étrangères; Serbia. Ministerstvo inostranikh dela; Germany. Auswärtiges Amt; Austro-Hungarian Monarchy. Ministerium des K. und K. Hauses und des Äussern, 1915, 13.

¹⁸ David Lloyd George у оригиналу.

¹⁹ Field Marshal Sir William Robert Robertson, после рата је награђен и српским одликовањем и то краљевским Орденом Белог орла.

²⁰ Дејвид Лојд Џорџ, *Ратни мемоари*, књига прва, Београд, 1937, 6-7.

²¹ Исто, 53-54.

Лојд Џорџ наводи у својим мемоарима како је као члан Ратног Савета био заговорник идеје да се изврши искрцавање Савезничких снага у Солуну још почетком 1915. године али објашњава разлоге зашто се то одуговлачило иако је било све начелно прихваћено од стране Француза и Енглеза. Ове одлуке су у суштини кочиле и будуће држање Бугарске, Румуније и Грчке. *"Франузи су били најупорнији у свом ставу, ако румунуја и Грчка објаве рат, ми пристајемо да пошаљемо једну дивизију."*²²

Следећи његов осврт на Србију је био у време предконачног напада Централних сила на Србију и пред повлачење српске војске у Грчку.²³ Он спомиње да је Ратни савет, на једној од познијих седница једнодушно успео да прихвати предлог лорда Киченера који би предвиђао поправку превозног средства од Солуна до Ниша (путеви и пруге), али нажалост ништа није учињено на томе. Стога, је помоћ Савезника прикљештеној Србији, био готово немогућ, иако су Савезници већ 12 месеци у Солуну били смештени. Велики апел да се помогне Србији, стиже у то време и од познатог историчара Џорџа Тревелиана (негде Тревелијан)²⁴ који је био на пропутовању по Балкану са стручњаком за балканску политику Ситоном Ватсоном. Свој апел послао је сер Франсис Окланду у ком стоји: *"...Ми смо данас телеграфисали Греју и препоручили да се учини сваки могући дипломатски и војнички напор да се Србија спасе и спречи уништење нашег утицаја на Блиском истоку, до чега би свакако дошло ако би Србију адесила несрећа."* *"Ваља имати на уму да су Срби живахан народ, премда имају толико чврстине у себи. Они би могли почети да се повлаче, чак и у неред и у очајању, али ао би се нешто учини, или нешто деси да им поврати храброст, могу чинити чуда"*²⁵

Лојд наводи да је по нападу Централних сила на Србију, француски генерал Жофр предао лорду Киченеру (британском министру војном) меморандум који садржи план који предвиђа неколико начина да се сачува српска војска. Он предвиђа Солун као базу за српску, енглеску и француску војску; држати пругу Скопље-Солун; штитити десно крило српске војске са ангажовањем 150.000 људи. Замерка би била на план што је предвиђао само једнострано војно ангажовање, не и заједничко деловање. Лојд на овај меморанду у својим мемоарима истиче: *"Овај меморандум садржи предлоге који толико налице на оне које сам у више махова заступао у влади да се осећам у праву да обратим пажњу на ту сличност. Једина разлика је у датуму-што је кобно. Да је овај план састављен три или бар два месеца раније, и да је одмах по њему поступљено, Балкан не би пао у немачке руке и испунило би се пророчанство лорда Киченара о победи у 1917. години."*²⁶

---

²² Исто, 150-153.

²³ Мисли се на почетак октобра 1915. год.

²⁴ Џорџ Маколи Тревелијан (*George Macaulay Trevelyan, 1876–1962*). Професор са Оксфорда. Био је члан Српског потпорног фонда (СПФ) (енгл. The Serbian Relief Fund, 1914–1921) био је приватно и независно хуманитарно друштво, које је требало да пружи материјалну, медицинску, организациону и другу помоћ становништву Србије у време Првог светског рата и у послератном периоду. СПФ основан је у Лондону, 23. септембра 1914, од стране пријатеља и симпатизера српског народа у Уједињеном Краљевству.

²⁵ Исто.

²⁶ Треба истаћи да је први Аристид Бријан, француски министар правде предложио, средином новембра 1914.године да Француска и Велика Британија пошаљу у Солун 400.000 војника, како би заштитиле Србију и приволеле тада неутралне земље (Грчку, Румунију и Бугарску) да приђу Антанти и војно се супротставе Аустро-Угарској. Бријаново решење нашло је своје присталице, али и велике противнике у војним и политичким врховима. Његовом предлогу супротстављале су се присталице Западног фронта, међу којима

Са друге стране, чврсте критике на рачун Енглеза и њене помоћи у годинама најтежих по Србију је изнео и дивизијски ђенерал Мил. Ј. Николајевић у књизи *"Србија и њени савезници, догађаји са јесени 1915. године"* а која је штампана 1923. године. Он се налазио на месту војног изасланика Србије у Лондону, одакле је: регрутовао обвезнике у Енглеској и Канади, слао материјалну помоћ војсци у виду хране и другог материјала и вршио слање официра за Солун. Он истиче да је Лорд Киченер изјавио у новембру 1915. године следеће: *"Солунска експедиција је искључиво француска иницијатива; Енлези су је подржали из пријатељске лојалности, да их не би оставили саме."* Објашњавајући говор, Николајевић увиђа то као велику грешку Енглеза и Италијана, који су Македонско ратиште сматрали за мртав фронт. Фронт који није пресудан, већ одвлачи непријатеља са других фронтова. Он преноси да је генералу Сарају, Врховна команда стално одбијала слање помоћи на Македонском фронту и кад је постојала савезничка војска у Солуну, и пред крај 1916.²⁷

Из овог дела сам извојио и следеће текстове које се односе на држање Енглеза приликом поврачења из Србије. Дешеше пуковника Лешјанина: *"Између Француза и Енглеза нема заједништва. Ђенерал Сарај не командује енглеским трупама. Оне зависе од команданта на малти и од Владе у Лондону. Према ономе што видим и чујем изгледа да Французи намеравају мостобран пред Солуном."* (Новембар 1915).

На крају, Николајевић своје ставове завршава чланком Ситона Ватсона који је публикован у *English Review* – под насловом: *The Faillure of Sir E.Gray*, ком критикује енглеску политику и министра лично. Сматра да он није имао склоности да разуме Балкан и значај за Британију. *"У почетку рата се са Србијом поступало као савезником, са свим привилегијама њеног таквог положаја, а Србијин успех у новембру 1914. год је произвео запрепаштење у Foreign office. Сер Евдаврд Греј није био енергичан, јер ако му се бугарска помоћ чинила као неизоставна, он је требао да пријатељски форсира Србију на уступање, и оно што се могло учинити у јануару 1915. год, узалуд је покушавао у августу исте године."* *"Својим саветима је одвратио Србију да прва нападне Бугарску пре него се она мобилише и изврши концентрацију својих трупа."*²⁸

се највише истицао генерал Жозеф Жофр, командант француске армије, који је сматрао да се победа може остварити само на западном ратишту и отуда није желео да шаље трупе на периферне фронтове. Живојиновић, исто тако, помиње план генерала Д' Епера да се крајем 1914. помогне Србији и план генерала Галијенија да Солун постане база за продор ка Цариграду, са којима се Жофр није слагао и није пристајао да се крене са њиховом реализацијом.

Дејвид Лојд Џорџ, *Ратни мемоари*, књига прва, Београд, 1937, 205-207.

²⁷ Мил.Ј. Николајевић, *Србија и њени савезници, догађаји са јесени 1915. године*, 1923, 6-8.

²⁸ Мил.Ј. Николајевић, *Србија и њени савезници, догађаји са јесени 1915. године*, 1923, 130-132.

Дејвид Лојд Џорџ²⁹

***

Однос Енглеза према Србима и Србији у току Првог светског рата, истраживао је и Драгољуб Живојиновић и у књизи *"Невољни ратници/велике силе и Солунски фронт (1914-1918)"* у којима озноси своје ставове.³⁰ Истинске савезнике он види у Француској посебно и правог савезника, делом у Русији, док према Великој Британији износи веома критичне ставове. Тврди да Велика Британија је, под притиском Француза, била невољни савезник Србије, бојећи се да би престанак сарадње са Француском био крајње опасан по њене сопствене границе. Српској влади су због условљавања савезника биле везане руке и износи хипотезу да је 1915. ипак требало превентивно напасти Бугаре и обезбедити евакуацију војске и народа преко Скопља до Солуна. О томе пише и у књизи, оптужујући Лондон и Париз да су својим колебањем и одбијањем запечатали судбину Србије.³¹

Киченерово непристајање да пошаље појачања и намере британских политичких и војних кругова да не пружи помоћ Србији, она је онемогућена, а могло се помоћи. Почетком децембра 1915. савезничке трупе су биле на грчкој територији а ситуација на Балкану је у то време била алармантна. Могло се више помоћи јер су са Сарајевим доласком у Солун француске трупе стигле до Криволака, а британске снаге заузеле положаје на Дојранском језеру (*територије Македоније, Јужне Србије*). Галијени је ипак 12. новембра 1915. наредио Сарају да војску повуче назад у Солун.

---

²⁹ Извор фотографије: *Srbija Danas*

³⁰ Добрица Гајић, *Приказ књиге: Драгољуб Р. Живојиновић: „Невољни ратници/велике силе и Солунски фронт (1914-1918)“* Нова српска политичка мисао, 2009.

³¹ Живојиновић је приступио критичкој интерпретацији бројних записника са министарских састанака, скупштинских седница, анализи различитих меморандума и преписке најугицајнијих личности, њихових мемоара и коментара у стручној литератури. Према његовој оцени, у српској и југословенској историографији ретко ко је дубље сагледао и проучио позадину и стварне мотиве државника, политичара, владара и војника приликом доношења њихових одлука, као што је још мање истражено ко су били прави савезници Србије у Првом светском рату, колико су били заинтересовани за Балкан и шта су намеравали на њему да остваре.

Најтежа критика за најтежи тренутак, је била када су српске власти тражиле од Британаца финансијску помоћ од 800.000 фунти у виду кредита за обнову наоружања, лекова и санитетског материјала. Одговорили су уценом – *добићете зајам под условом да се одрекнете своје територије у источној Македонији у корист Бугара* – Децидно је одбијен тај ултиматум. Енглези су хладно одговорили – „онда вам не дамо кредит”. Србији није одобрен кредит.³²

Под плаштом реорганизације, тражено је од наше команде да се српска војска распореди у шест дивизија и да се оне пошаљу не на Солунски, већ на западни фронт свака за себе. Наравно, и та подвала и тај паклени план је одбачен, а Енглези су буквално побеснели. Њени генерали током читаве 1916. године слали су у Лондон најружније извештаје о српској војсци, називали је најпогрднијим именима. Енглески генерали непрестано су радили против Србије и на Солунском фронту. Минирали су свако кретање у офанзиву, сваки покушај напада на непријатеља. Стално су уцењивали и претили да ће повући своје трупе. Током читаве 1917. године непрестано су радили иза леђа Србији. Радили на очувању Аустријске монархије, подржавали Италијане око Далмације и Истре, подстрекавали Румуне да узму Банат, Бугаре да узму српске територије северно од Македоније. А када је Русија изашла из рата, изгледало је да Србији нема спаса. Но, тада је дошло до француског заокрета. На челу њене војске долазе одлични познаваоци балканских прилика Клемансо, Гиом и Депере и исход је био познат.³³

Ни британско јавно мњење није било превише узнемирено судбином Србије, вероватно због последица пораза у Дарданелима и страха да би се то исто могло десити и на балканском ратишту. Међутим, нови француски премијер није намеравао да свој војни контингент повлачи из Солуна, убеђен да ће то охрабрити Грчку и Румунију да се приклоне Антанти.

Интересе Велике Британије, Живојиновић открива и у разговору Греја и Виктора Флериоа, саветника француске амбасаде, вођеном 4. новембра 1915. год. Реч је о очувању Империје, јер је успостављање директне везе између Берлина и Цариграда угрожавало Источно царство, Египат и Индију. Довођење тога у питање због упућивања трупа на Балкан, било би по Греју крајње погрешно. Приоритет су представљали Западни фронт и империјална подручја. По прогону српске војске на Косово, генерал Мери, начелник Империјалног генералштаба, залагао се за напуштање Солуна, док је Киченер тражио да се Француској запрети повлачењем трупа и са њене територије, ако се не сложи са евакуацијом Солуна. Премијеру Асквиту, Киченер је претио оставком ако Британци не напусте Солун, а будући премијер Лојд Џорџ уколико се то деси.

На конференцији у Калеу, 4. децембра 1915, Бријан је пристао на британске захтеве о напуштању Солуна, али је само дан касније морао од тога да одустане, после чега је Асквит увидео да ће чврст британски став принудити Бријана на оставку. На седници владе, 6. децембра 1915, Бријан је чак својеручно морао да мења записник из Калеа, како

---

³² Тај документ први је открио академик. Драгољуб Р. Живојиновић, *Невољни ратници, велике силе и Солунски фронт 1914-1918*. Београд, Завод за уџбенике, 2008, 402.

³³ Исто.

би испало да је француска делегација само примила к знању британску намеру да се напусти Солун, али да је није и прихватила.

Осим Киченера, у британском политичком врху било је још противника Солунског фронта. Живојиновић наводи меморандум посланика Џемса Кинга, који је у децембру 1915. писао лорду Роберту Сесилу да би због претрпљеног пораза најбоље решење за Србију и савезнике био њен сепаратни мир са Централним силама. Србија би тиме избегла даља страдања, мада би остала без Македоније, док би савезници могли да своје трупе упућују на друга ратишта, а не на балканско. Живојиновић оштро критикује Кингово размишљање, јер иза маске хуманости подржава задовољење бугарских и аустроугарских претензија на штету Србије, као и због тога што не говори о краху савезничке политике на Балканском полуострву и британској одговорности за оно што је снашло српску војску и народ. Кингов меморандум осудио је и историчар Опачић.³⁴

Однос Британаца према Србији, покојни академик илуструје односом *Трубриц-Карсон*. Трубриц је, као човек склон сарадњи са Србијом, био запањен Карсоновим ставом из јуна 1917. да је он увек био за то да Срби закључе сепаратни мир са Аустријанцима. Живојиновић напомиње да су те речи дошле од политичара који је у јесен 1915, заједно са Лојдом Џорџом, оптуживао Асквита и Киченера због оклевања да Србији упуте помоћ, па је зато поднео и оставку у влади. "Карсон је, дакле, сматрао да је за његову земљу корисно да Србија буде део прекомпоноване Аустро-Угарске."³⁵ За разлику од Карсона, Филип Кер и Дејвид Дејвис, најближи сарадници Лојда Џорџа, залагали су се за подршку Србији, помоћ Венизелосу, уклањање Сараја и покретање већих војних операција на Балкану. Сматрали су да се Србија не сме оставити на цедилу. Дејвис је имао разумевање за постојање једне снажне југословенске државе као бране пред немачким експанзионизмом, тако да је страховао од сепаратног мира који би Србија евентуално склопила, баш као и Кер. Разочаран премијеровом политиком, Дејвис је напустио свој положај, оптуживши Лојда Џорџа за издају српског народа и српске војске.³⁶ О томе ко су били Трубриц и Карсон, више сам дао у фус нотама.

***

Коначно, савезнички представници су, 3. августа у Версају, прихватили да до офанзиве дође у октобру и да генерал Д' Епере одреди почетак операције, али под условом да се не

---

³⁴ Драгољуб Р. Живојиновић, *Невољни ратници, велике силе и Солунски фронт 1914-1918*. Београд, Завод за уџбенике, 2008, 300-350.

³⁵ На питање: ко је био Едвард Карсон, пријатељ Србије или интригантан политичар треба у будућности дати бољи одговор? Човек који је због неиспуњења обевезе према савезници Србији, поднео оставку, заслужује нешто више пажње наше јавности и историографије. Едвард Карсон је у Великој Британији био изузетак, јер је дао оставку у влади због тога што је његова земља одбила да притекне Србији у помоћ. Рођен је 9. фебруара 1854. год у протестанској породици у Даблину. Постаје један од познатијих адвоката тог времена. Живео је и радио у Ирској док није стекао неповерење ирских сепаратиста. Био је противник политике премијера Асквита, нарочито због наметања *Irish Home Rule bill* система. За време рата је био у влади Асквита, ког напустио збо несллагања али се враћа убрзо по доласку на премијерско место Лојда Џорџа, као Лорд адмиралитета. Убрзо је замњен кроз једну годину али наставља политику са места министра без портфеља. Умро је 1935. године.

³⁶ Са друге стране, **Трубрич** је био проверени пријатељ Срба. Командовао је малом групом помораца и маринаца који су дошли да бране обале Дунава код Београда, заједно са српском војском. Српски принц Александар тражио га је касније за свог личног саветника и помоћника.

захтева пребацивање трупа са Западног фронта. Генерал Вилсон није успео да наметне своје противљење будућој офанзиви, јер је Лојд Џорџ пристао на учешће британских дивизија ако Италијани у исто време нападну аустроугарске трупе.. После Гијомине посете Лондону, са отпочињањем офанзиве сагласио се и генерал Вилсон, што је Клемансо јавио Д' Епереу. Командант Источне армије наредио је да артиљеријска припрема почне 14, а пешадијски напад у српском сектору 15. септембра 1918. године. Кад је офанзива отпочела, Вилсон је давао обавештења Ратном кабинету о њеном успешном току, пропуштајући да каже да су за то заслужне српске дивизије.

То потврђује и састанак који је одржан између Лојда Џорџа, Сесила и Вилсона а који преноси у својим мемоарима британски премијер. Били су свесни да Бугари јесу изиграни за потребе Немаца и Аустроугара па им се смањио мотив за рат и у томе видели прилику за балканску офанзиву. Ипак, да не буде све тако бело потрудио се Хенри Вилсон који је изјавио на том састанку: "...али ми нећемо ступати у борбу пре него што Срби постигну успех. Ако српски напад не успе, ми нећемо пустити да се помоћу нас поправе ствари."³⁷ Права је срећа да Лојд Џорџ није послушао свог помоћника, већ да је наредио да се напад изврши на целој линији фронта. (Лојд Џорџ и Балфур су подржали идеју Клемансоа и Д' Епереа у намери да се Бугарска прва порази.)³⁸

Неизоставно је и тумачити, изворе историчара Опачића, међу којим су и изјаве српског премијера Николе Пашића, о односу према Британима током боравка српске владе и Грчкој после повлачења из Србије и касније. Пашић говори о томе да постоји велика жеља да српска влада тежи да продужи сарадњу са Британијом и да нова влада стекне поверење у Србију. Он жели да негује пројатељство као са моћном савезницом и државом али је знао да ће јој требати због будућих односа на Јадрану, у Албанији и по питању српско-бугарских односа. Једино је по питању односа према бугарима био убеђен у већу подршку и то безусловну, бугаској страни. Он истиче: "*Држање Србије, мора бити увек пријатељско и исправно у сваком погледу.*"³⁹

За разлику од Француске, Британија показује сталну врсту резервисаности за и отпорности у најкрупнијим питањима српске спољне политике. Опачић у свом делу показује први пут преокрет у британској политици према Србији, која је доласком Дејвида Лојд Џорџа на место премијера постала знатно боља по Србију и далеко олакшана, него е то било под владом Асквита и Греја, које се по анализама које ја представљам, подударaju. Значајан је план о штетности британског колебања према Србији и Балкану, изнео је Филип Кер (доцније лорд Лотијен) 1. јуна 1917. године пред Дејвида Лојда у

³⁷ Дејвид Лојд Џорџ, *Ратни мемоари*, књига друга, Београд, 1937, 742-744.

³⁸ Живојиновић у Вилсону види његову сујету која није могла да се помири са успесима на ратишту од кога он ништа значајно није очекивао (мислећи на Балкан). Мишљење је да су британске трупе у завршним операцијама на Балкану биле само сапутник француским, српским и грчким дивизијама. Треба рећи да су врло брзо је постигнут и политички договор по коме ће Француска успоставити своју доминацију у Србији, Бугарској и Румунији, док је Велика Британија дошла до превласти у Отоманској империји, што је за њене интересе на Блиском истоку било изузетно важно. Насупрот њима, Клемансо је имао визију која је одредила даљи историјски ток на Балкану. Присуство Француске у Подунављу и средњој Европи било од кључне важности за стварање Краљевине СХС, чије границе је подржавао и Ернест Дени, водећи географ Француске.

³⁹ Петар Опачић, Србија, *Солунски фронт и уједињење 1918*, Београд, 1990, 57-58.

меморандуму. Он је образложио зналај који Србија има и да неподршка може значити крај целе савезничке ствари са неуспехом или падом британске владе. Кар потврђује речи Лојда Џорџа: *Били сте потпуно у праву и септембру 1914, фебруару и јуну 1915. Када сте били за помоћ Србији. Морате се ове политике држати до краја. Ако желите да победите, морате тако учинити...Не смемо напустити Србију на ма шта се догодило.*⁴⁰

Пашић био у потпуности свестан тешког положаја војске и државе, о чему сведочи његово писмо војводи Путнику, начелнику Врховне команде, од 26. септембра 1915, где Пашић наводи да ће Румунија задржати неутралност, да је Грчка неспремна да помогне, да су савезници убеђивали његову владу да Бугарска неће напасти Србију и да велике силе нису одобриле превентивни напад на Бугаре. Пашићев закључак је био да је Србија препуштена самој себи, али и да тако усамљена треба да се брани од Бугарске. Врховна команда се одлучила за дефанзиву на северу и истоку, с намером да сачува војску док не стигну савезничке трупе. "Обећана помоћ никад није стигла, иако су је очекивали како војници, тако и цивили." У Великој Британији је Лојд Џорџ захтевао да се Србији упути помоћ, али то није довело до промене у ставовима и уверењима заговорника Западног фронта. Оклевање Велике Британије да пошаље трупе у Солун и појача Сарајеву Источну армију, утицало је на пад владе у Француској. Вивијанија је заменио Аристид Бријан, док је нови министар рата постао генерал Галијени. И један и други су били тзв. "источњаци".⁴¹

Свакако занимљива личност чију улогу у односима Србије и Велике Британије, треба истражити је и улога амбасадора британске круне у Београду. Оно што је познато је да је британски амбасадор током Првог светског рата у Београду је био Чарлс Луис де Грац (Charles Louis des Graz). О њему нема пуно обрађених податка. Био је секретар посланства у 1888. год у Атини, после и у Хагу (1891-1894). Од 1894. до 1901. радио је у Санкт Петербургу. Од 1901. до 1903. био је секретар посланства у Техерану. Затим следи дужност у Риму. Од 1906. године био је отправник послова у Цетињу. Акредитације је предавао још до доласка у Београд, у државама Перу и Еквадор. Пре доласка у Србију, боравио је и у Грацу. Именован је за представника у Београду - Србији и практично се задржао на овој функцији пет година, од 1914. до 1919. год, када га је наследио сер Албан Јанг (Sir Alban Charles Young).

Резиме: Посматрајући историју дипломатских односа две државе, може се рећи да је и прошлост њихових међусобних односа веома упитан. Почев од средине 19 века, њихови односи су доносили бројне успоне и падове. Далеко бољи односи кренули су са Првим светским ратом, пре свега јер су земље као савезнице у рату биле упућене једна на другу. Посебно је српски интерес био да се добије помоћ Британаца. Током владе Х.Х Асквита, Србија је имала доста благу подршку, нарочито је фалило оне савезничке војне подршке, приликом напада Централних сила 1915. године. Доласком на премијерску функцију Лојда Џорџа, ствари су се кретале знатно повољније по српске положаје, јер је Лојд Џорџ био заговорник солунске експедиције и помоћи српској држави као правој и искреној савезници. Критичке ставове на рачун држања Британаца током Великог рата износи покојни академик Драгољуб Р. Живојиновић. Моје виђење је да су доласком Лојда Џорџа

⁴⁰ Петар Опачић, Србија, *Солунски фронт и уједињење 1918*, Београд, 1990, 56.

⁴¹ Драгољуб Р. Живојиновић, *Невољни ратници, велике силе и Солунски фронт 1914-1918*. Београд, Завод за уџбенике, 2008, 402.

јачи утицај имале струје које су заиста хтеле помоћи Србији, уз наравно задржавање интереса британске круне. Међу њима су поред Лојд Џорџа, Филип Кер, Дејвид Дејвис, Ернест Трубриџ и други. Свакако треба истаћи да су Британци били изуетни политичари тог времена, нису журили са одлукама и кад је то требало и кад није. Свакако занимљива личност чију улогу у односима Србије и Велике Британије, треба истражити је и улога амбасадора британске круне у Београду, Чарлса Луис де Граца.

Miroslav V. Jaćimović, MA
Great Britain and Serbia - the relationship of elites during the First World War

Because of its most important geostrategical, and political position the Balkan peninsula was attracting the attention of the Great Powers as well as Great Britain. The relationship between Great Britain and Serbia from 1837, when the first British consul arrived in Serbia in 1903, when the mutual diplomatic relations broke out was passing through a few up or down phases. the knowledge of Serbiain Great Britain and vice versa was virtually null. Tragic murder of the last representatives of the Obrenović dynasty in May 1903, was a turning point in London to break out mutual diplomatic relations with Serbia. During the First World War relationship between Serbia and Great Britain was much better. Serbia has got ally in war. During the government of Prime Minister H.H Asquith, Serbia had a lot of commodity support, especially those lacking allied military support during the attack of the Central Powers in 1915. With the arrival of the prime minister Lloyd George, things are moving much more favorable for Serbian positions, because Lloyd George was protector of Salonika expedition and for helping Serbian state as true and sincere allies. Critical positions at the expense of keeping the British during the Great War is deceased academician Dragoljub R. Živojinović. My view is that the arrival of Lloyd George as Prime Minister had a stronger impact electricity that really wanted to help Serbia with a natural interest in retaining the British crown. Beside Lloyd George there are even: Philip Kerr, David Davies, Ernest Troubridge and others. It should be pointed out that the British were non pareil politicians of the time, no hurry with the decisions and when it is needed and when it is not. Certainly interested person whose role in the relations between Serbia and Great Britain, should investigate the role of the British Crown Ambassador in Belgrade Charles Louis des Graz.